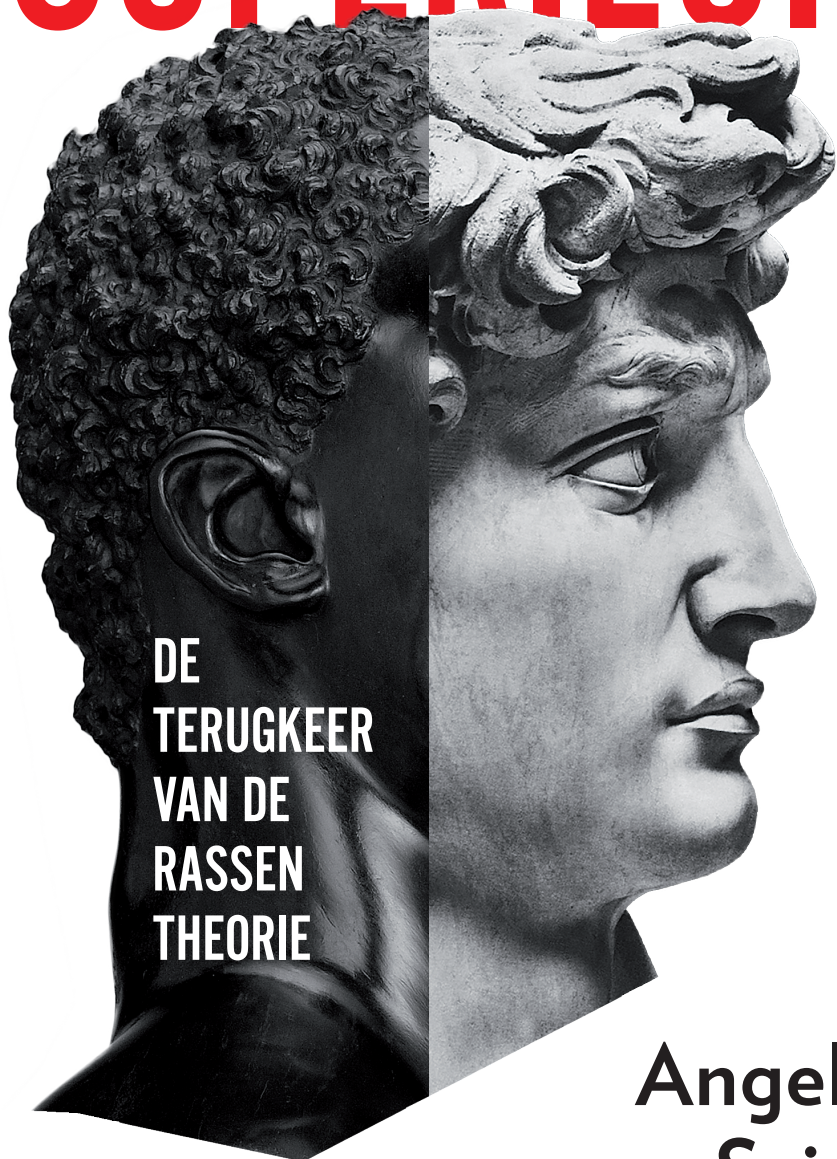

'Dit is een urgent, belangrijk boek. Het bevat een waarschuwing:
als je dacht dat racisme niet meer bestaat in de wetenschap,
dan heb je het mis.' – *The Guardian*

SUPERIEUR

DE
TERUGKEER
VAN DE
RASSEN
THEORIE

Angela
Saini

ten have

Angela Saini
SUPERIEUR

De terugkeer van de rassentheorie

Vertaald door Menno Grootveld

th ten have

Inhoud

Proloog	7
1 Diepe tijd	17
Zijn wij één mensensoort, of niet?	
2 It's a Small World	51
Hoe zijn wetenschappers in het verhaal over ras verzeild geraakt?	
3 Een wetenschappelijke priesterkaste	70
Na besloten te hebben dat rassen verbeterd konden worden, gingen wetenschappers op zoek naar manieren om dat met hun eigen ras te doen	
4 In ons midden	95
Na de oorlog hebben intellectuele racisten nieuwe netwerken opgezet	
5 Rassen-realisten	121
Het weer respectabel maken van racisme	
6 Menselijke biodiversiteit	145
Hoe ras werd geherpositioneerd voor de eenentwintigste eeuw	
7 Wortels	177
Wat ras nu betekent in het licht van nieuw wetenschappelijk onderzoek	

8	Oorsprongsverhalen Waarom de wetenschappelijke feiten er niet altijd toe doen...	201
9	Kaste Zijn sommige rassen slimmer dan andere?	228
10	Zwarte pillen Waarom geracialiseerde geneeskunde niet werkt	259
11	De Illusionisten In het konijnenhol van het biologisch determinisme	289
	Nawoord	307
	Dankbetuiging	311
	Bronnen	313

Proloog

*'Je kunt ze in het British Museum zien
De beenderen van Afrikaanse mensen'*

– Fun-Da-Mental, 'English Breakfast'

Ik ben omringd door dode mensen en vraag mezelf af wat ik ben.

Waar ik ben is in het British Museum. Ik woon al bijna mijn hele leven in Londen en heb in de afgelopen decennia iedere afdeling vele malen gezien. Het was de plek waar mijn man mij voor ons eerste uitje mee naartoe nam, en jaren later was het het eerste museum waar ik mijn jonge zoon heen bracht. Wat me elke keer opnieuw aantrekt is de omvang, de enorme hoeveelheid voorwerpen. Elk daarvan lijkt nóg ouder en waardevoller dan het vorige. Ik voel me erdoor overweldigd. Maar ik heb geleerd dat als je goed kijkt, er ook geheimen zijn – geheimen die de grandeur ondermijnen, die een ander verhaal vertellen dan het verhaal waarvoor het museum gebouwd werd.

Toen de arts, verzamelaar en slavenbezitter Sir Hans Sloane bij zijn dood in 1753 de collectie naliet die het British Museum zou worden, werd een instelling gesticht die het hele bereik van de menselijke cultuur zou gaan documenteren, zowel in de tijd als in de ruimte. Het British Empire werd steeds groter, en in het museum kun je zien hoe deze Empire-bouwers hun eigen plek in de geschiedenis zagen. Groot-Brittannië beeldde zich in de erfgenaam te zijn van de grote beschavingen van Egypte, Griekenland, het Midden-Oosten en Rome. De enorme zuilengale-

rij bij de ingang, voltooid in 1852, imiteert de architectuur van het oude Athene. De neoklassieke stijl die de inwoners van Londen met deze plek in de stad associëren heeft zijn bestaan te danken aan het feit dat de Britten zichzelf zagen als de culturele en intellectuele erfopvolgers van de Grieken en de Romeinen.

Loop langs de beelden van Griekse goden, wier lichamen beschouwd werden als het ideaal van de menselijke fysieke perfectie, en je bent getuige van dit verhaal. Loop langs de witmarmere sculpturen, verwijderd uit het Parthenon in Athene toen zij al aan het afbrokkelen waren, en je gaat het museum zien als getuigenis van de strijd om dominantie, om het bezit van de diepe wortels van de beschaving zelf. In 1798, toen Napoleon Egypte veroverde en een genieofficier van het Franse leger de Steen van Rosetta ontdekte, die historici in staat stelde voor het eerst hiërogliefen te ontcijferen, werd dit voorwerp van onschatbare waarde voor Frankrijk geclaimd. Een paar jaar nadat de steen was gevonden kreeg het Britse leger hem als trofee in handen en werd hij hierheen gebracht. Zij deden hem geweld aan met de woorden ‘Buitgemaakt in Egypte door het Britse leger’, wat nog steeds op een van de zijden gegraveerd staat. Zoals de historicus Holger Hoock schrijft: ‘De omvang van de verzameling van het British Museum heeft veel te danken aan de macht en de reikwijdte van het Britse leger en de imperiale staat.’

Het museum stond in dienst van het verhaal dat Groot-Brittannië, deze kleine eiland-natie, ooit de macht had om schatten, acht miljoen kostbare voorwerpen, uit iedere uithoek van de wereld te halen en hierheen te transporteren. De inwoners van Rapa Nui (Paaseiland, zoals de Europese ontdekkingsreizigers het noemden) bouwden de gigantische buste van Hoa Hakananai’a om de geest van een van hun voorouders te vangen, en de Azteken kerfden de kostbare turquoise dubbelhoofdige slang als symbool van hun gezag, maar in de negentiende eeuw kwamen beide objecten hierheen, om er vervolgens te blijven. Om het allemaal nog erger te maken zijn het slechts twee van de vele, en moeten ze de ruimte delen met voorwerpen uit Mesopotamië en

de vallei van de Indus, die duizenden jaren ouder zijn. Maar geen enkel voorwerp in het museum is belangrijker dan het museum zelf. Al deze bij elkaar gebrachte sieraden hebben een duidelijk verhaal te vertellen, dat in elkaar is gezet om ons te herinneren aan de plaats van Groot-Brittannië in de wereld. Het is een getuigenis van de onbeschaamdheid van de macht.

En dat is de reden dat ik nu alweer in het museum ben. Toen ik dit boek ging schrijven, wilde ik de biologische feiten rondom het begrip ras leren begrijpen. Wat vertelt het moderne wetenschappelijke bewijsmateriaal ons écht over de menselijke verschillen, en wat betekenen die? Ik las de genetische en medische literatuur, ik onderzocht de geschiedenis van de wetenschappelijke ideeën, ik interviewde enkele toonaangevende onderzoekers op hun gebied. Wat mij duidelijk is geworden, is dat de biologie deze vraag niet kan beantwoorden, althans niet volledig. Als we de betekenis van ras willen begrijpen moeten we begrijpen hoe macht werkt. Als je ziet hoe macht het idee van ras heeft vormgegeven en dat blijft doen, hoe macht zelfs de wetenschappelijke feiten beïnvloedt, begint alles eindelijk op zijn plaats te vallen.

Het was niet lang na de stichting van het British Museum dat Europese wetenschappers begonnen te definiëren wat wij nu ras noemen. In 1795, in de derde editie van *On the Natural Varieties of Mankind*, beschreef de Duitse arts Johann Friedrich Blumenbach vijf mensentypes: Kaukasisch, Mongools, Ethiopisch, Amerikaans en Maleis, waarbij hij het Kaukasische type – zijn eigen ras – tot de status van mooiste van allemaal verhief. In nauwe zin verwijst ‘Kaukasisch’ naar de mensen die wonen in de bergachtige Kaukasus-regio tussen de Zwarte Zee in het westen en de Kaspische Zee in het oosten, maar de weidse definitie van Blumenbach omvatte iedereen in Europa, India en Noord-Afrika. Dit was nauwelijks wetenschappelijk te noemen, ook niet in zijn tijd, maar zijn vage menselijke taxonomie zou niettemin blijvende gevolgen hebben. Kaukasisch is het beleefde woord waarmee we vandaag de dag nog steeds witte mensen van Europese afkomst aanduiden.

Het moment waarop we in biologische groepen werden ingedeeld, en in onze respectievelijke categorieën werden ondergebracht, was het begin van de waanzin. Ras voelt vandaag de dag zó echt en tastbaar. We beelden ons in dat we weten wat we zijn, terwijl we vergeten zijn dat raciale classificatie altijd vrij willekeurig is geweest. Neem het voorbeeld van Mostafa Hefny, een Egyptische immigrant in de Verenigde Staten die er heilig van overtuigd is dat hij zwart is. Volgens de regels die door de Amerikaanse regering zijn neergelegd in haar uit 1997 daterende normen aangaande ras en etniciteit van het Office of Management and Budget worden mensen die afkomstig zijn uit Europa, het Midden-Oosten en Noord-Afrika officieel geclassificeerd als wit, op dezelfde manier als Blumenbach Hefny zou hebben gecategoriseerd als Kaukasisch. Dus in 1997 begon Hefny, die toen zesenvertig was, een rechtszaak tegen de regering van de Verenigde Staten om zijn officiële raciale classificatie te laten omzetten van wit naar zwart. Hij wijst naar zijn huid, die donkerder is dan die van sommige zelfverklaarde zwarte Amerikanen. Hij wijst naar zijn haar, dat zwart is en meer krullen heeft dan dat van sommige zwarte Amerikanen. Voor een alledaagse waarnemer is hij een zwarte man. Maar de autoriteiten houden vol dat hij wit is. Zijn probleem is nog steeds niet opgelost.

En Hefny is niet de enige. Een groot deel van de wereldbevolking valt door een of andere kloof als het erop aankomt ras te definiëren. Wat wij zijn, deze harde maatstaf van onze identiteit – zo diep dat hij gegrift is in onze huid en ons haar, een kwaliteit die niemand kan veranderen – is lastiger vast te leggen dan we denken. Mijn ouders komen uit India, wat betekent dat ik afwisselend word omschreven als Indiaas, Aziatisch of simpelweg ‘bruin’. Maar toen ik in de jaren negentig opgroeide in Zuidoost-Londen werden diegenen van ons die niet wit waren politiek dikwijls als ‘zwart’ aangeduid. De National Union of Journalists beschouwt me nog steeds als een ‘zwart lid’. Op grond van de definitie van Blumenbach zou het feit dat ik uit Noord-India stam mij Kaukasisch maken. Net als Mustafa Hefny ben ik dus

ook ‘zwart’, ‘wit’ en andere kleuren, afhankelijk van waar je de voorkeur aan geeft.

We kunnen op iedere manier die we willen grenzen door de wereld trekken, en in de geschiedenis van de rassentheorie hebben mensen dat ook gedaan. Wat ertoe doet is niet waar de grenzen getrokken worden, maar wat ze betekenen. De betekenis houdt verband met de tijd. En in de tijd van Blumenbach bevonden witte mensen van Europese afkomst zich aan de top van de machtshierarchie. Zij bouwden hun wetenschappelijke verhaal over de menselijke soort rond dit geloof. Zij dachten dat zij de natuurlijke winnaars waren, de onvermijdelijke erfgenamen van de nabijgelegen grote oude beschavingen. Zij beeldden zich in dat alleen Europa de geboorteplek van de moderne wetenschap kon zijn geweest, en dat alleen de Britten het spoorwegnetwerk in India hadden kunnen bouwen. Velen beeldden zich nog steeds in dat witte Europeanen een soort aangeboren voordeel genieten, een superieure reeks genetische kwaliteiten die hen tot economische dominantie heeft gebracht. Zij geloven, zoals de Franse president Nicolas Sarkozy in 2007 zei, dat ‘de tragedie van Afrika is dat de Afrikaan de geschiedenis niet volledig is binnengetreden... er is geen ruimte voor de menselijke ondernemingszin, noch voor het idee van de vooruitgang’. De subtekst is dat de geschiedenis voorbij is, dat de sterksten zijn komen bovendrijven, en dat de overwinnaars bekend zijn.

Maar de geschiedenis is nooit voorbij. Er zijn voorwerpen in het British Museum die deze waarheid stilletjes uitschreeuwen, die het geheim verraden dat het museum probeert te verbergen.

Als je er voor het eerst komt is het bijna onmogelijk om ze op te merken, omdat ze zo makkelijk over het hoofd worden gezien door bezoekers die haast hebben om iedere grote schat af te tikken. Je sluit je aan bij de andere vissen in de school. Maar loop de trap eens op naar de afdeling over het oude Egypte, naar het gipsen afgietsel van een reliëf van de tempel van Beit el-Wali in Beneden-Nubië, gebouwd door farao Ramses II, die in 1213 vóór Chr. overleed. Het hangt hoog tegen het plafond aan en bestrijkt

bijna de hele zaal. Kijk naar de farao, afgebeeld als een indrukwekkende figuur op een strijdswagen, met een grote blauwe hoofdtooi en zwaaiend met pijl-en-boog, zijn huid beschilderd met gebrand oker. Hij rijdt dwars door een legioen Nubiërs, gekleed in luipaardvellen, sommigen met een zwarte huid en anderen beschilderd met hetzelfde oker als hij. Hij veroorzaakt een wirwar van ledematen, voordat ze ten slotte overweldigd worden. Het reliëf laat zien dat de Egyptenaren destijds dachten dat zij een superieur volk waren met de meest geavanceerde cultuur, die orde in de chaos bracht. De raciale hiërarchie, als je het zo wilt noemen, zag er in die tijd en op die plek nu eenmaal zo uit.

Vervolgens veranderden de dingen. Op de benedenverdieping bevindt zich een granieten sfinx van een eeuw of twee later, een relict uit de tijd dat de Koesjieten, de inwoners van een oud Nubisch koninkrijk, gelegen in het hedendaagse Soedan, Egypte binnenvielen. Er was nu een nieuwe winnaar, en de ramsfinx die farao Taharqa – de zwarte koning van Egypte – beschermdde, laat zien hoe deze veroveringsmacht zich de Egyptische cultuur eigen maakte. De Koesjieten bouwden hun eigen piramides, op dezelfde manier als de Britten later de klassieke Griekse architectuur zouden namaken.

Door objecten zoals dit kun je begrijpen hoe machtsevenwichten in de loop van de geschiedenis verschuiven. Zij tonen een minder eenvoudige versie van het verleden, van wie wij zijn. En dat is er een die nederigheid vereist, en ons waarschuwt dat macht van voorbijgaande aard is. Belangrijker nog is dat zij laten zien dat kennis niet alleen een eerlijk verhaal is over wat we weten, maar gezien moet worden als iets wat gemanipuleerd wordt door degenen die toevallig de macht in handen hebben als zij wordt vastgelegd.

De afdeling Oude Egyptische kunst in het British Museum is altijd het drukst bezocht. Als we langs de mummies lopen, in hun glinsterende vitrines, beseffen we niet altijd dat dit ook een mausoleum is. We worden omringd door de skeletten van echte mensen die in een beschaving leefden die niet minder opmerke-

lijk was dan die erop volgden of eraan voorafgingen. Iedere samenleving die toevallig dominant is gaat, als het erop aankomt, van zichzelf denken dat zij de beste is. Hoe sterker we worden, des te meer onze macht geïnterpreteerd wordt als niet alleen cultureel bepaald, maar ook als iets natuurlijks. We schilderen onze vijanden af als lelijke buitenlanders en onze ondergeschikten als inferieur. We bedenken hiërarchieën, en geven betekenis aan onze eigen categorieën. Op een dag, over duizend jaar, in een ander museum, in een ander land, kunnen het Europese beenderen zijn in glazen vitrines, en kan wat ooit werd beschouwd als een geavanceerde samenleving zijn opgevolgd door een nieuwe. Honderd jaar is niets; binnen een millennium kan alles veranderen. Geen regio of volk heeft een claim op superioriteit.

Ras is het tegenargument. Ras komt in de kern van de zaak neer op het geloof dat we van geboorte anders zijn, diep in ons lichaam, misschien zelfs qua karakter en intellect, en in onze uiterlijke verschijning. Het is het idee dat groepen mensen bepaalde aangeboren kwaliteiten hebben die niet alleen zichtbaar zijn aan de oppervlakte van hun huid, maar intrinsiek zijn aan hun fysieke en geestelijke vermogens, die misschien zelfs helpen het verloop van de vooruitgang te definiëren, het succes en het falen van de naties waar onze voorouders uit zijn voortgekomen.

Noties van superioriteit en inferioriteit beïnvloeden ons op een diepgaande manier. Ik hoorde over een oudere man in Bangalore, Zuid-India, die zijn chapati's met mes en vork at, omdat dit de manier was waarop de Britten aten. Nadat mijn overgrootvader in de Eerste Wereldoorlog voor het Britse imperium had gevochten, en mijn grootvader in de Tweede Wereldoorlog, werden hun bijdragen vergeten, net als die van talloze andere Indiase soldaten. Zij werden als niet strikt gelijkwaardig beschouwd aan hun witte Britse tegenhangers. Dit is hoe het was. In de twintigste eeuw leefden hele generaties onder koloniale heerschappij, apartheid en segregatie, waardoor zij het slachtoffer werden van gewelddadig racisme en discriminatie, omdat dit is hoe het was. Toen jongens van mijn school stenen gooiden naar mijn zus

en mij, als kleine meisjes, en tegen ons zeiden dat we naar huis moesten gaan, was dit hoe het was. Ik wist zelfs toen ik bloedde dat dit was hoe het was. En dit is hoe het voor velen nog steeds is.

Ras, gevormd door macht, heeft een eigen kracht verkregen. Wij hebben onze classificaties zodanig geïnternaliseerd – de trend waartoe door wetenschappers als Blumenbach het startschot was gegeven – dat we er geen probleem mee hebben onszelf te classificeren. Velen van degenen die het British Museum voor het eerst bezoeken (ik kan u dit vertellen omdat ik ze urenlang heb geobserveerd) komen om in deze zalen hun eigen plek te zoeken. De Chinese toeristen gaan rechtstreeks naar de kunstvoorwerpen van de Tang-dynastie; de Grieken naar de marmeren beelden van het Parthenon. De eerste keer dat ik hier kwam, ging ik linea recta naar de Indiase afdeling. Mijn ouders waren in India geboren, net als hun ouders, en hun ouders vóór hen, dus ik dacht dat ik hier de voorwerpen zou aantreffen die het relevantst waren voor mijn persoonlijke geschiedenis. Heel veel bezoekers kennen datzelfde verlangen om te weten wie hun voorouders waren, om te weten wat de prestaties van *hun* volk waren. Wij willen onszelf in het verleden zien en vergeten dat alles in het museum ons als mensen allemaal toebehoort. Wij zijn allemaal de producten ervan.

Maar dat is uiteraard niet wat we leren, want het museum is niet ontworpen om ons dat te vertellen. Gevangen in die glazen vitrines, vastgemaakt aan de vloer – waarom bevinden deze voorwerpen zich in deze zalen, en niet waar zij voor het eerst vervaardigd zijn? Waarom bevinden zij zich in dit museum in Londen, waarvan de neoklassieke pilaren de natte, grijze lucht in steken? Waarom bevinden de beenderen van Afrikanen zich hier, en niet waar zij begraven zijn, in de prachtige graftombes die voor hen waren gemaakt, en waar ze tot in de eeuwigheid hadden moeten blijven liggen?

Omdat dit is hoe macht werkt. Zij neemt, zij claimt en zij houdt vast. Zij laat je geloven dat dit de plek is waar ze behoren. Het is bedoeld om je op je plaats te zetten.

Het mondiale machtsevenwicht, zoals zich dat in de achttiende eeuw aftekende, betekende dat schatten van over de hele wereld alleen maar konden en moesten eindigen in een museum zoals dit, omdat Groot-Brittannië destijds een van de machtigste landen was. Groot-Brittannië en andere Europese machten waren de jongste kolonisatoren, de meest recente winnaars. Dus gaven zij zichzelf het recht om dingen mee te nemen. Zij gaven zichzelf het recht om de geschiedenis op hún manier op te tekenen, en om de wetenschappelijke feiten over de mensheid op hún manier te interpreteren. Europese denkers vertelden ons dat hun culturen beter waren, en dat zij het alleenrecht hadden op denken en redeneren, en verbonden dit met de notie dat zij tot een superieur ras behoorden. Dit werd onze werkelijkheid.

De waarheid is anders.

1

Diepe tijd

Zijn wij één mensensoort, of niet?

Een weg bezaaid met lijken van ongelukkige kangoeroes, driehonderd kilometer landinwaarts van de West-Australische stad Perth – en aan de andere kant van de wereld, gezien vanuit wat ik mijn thuis noem – is wat voelt als een wildernis. Alles is vreemd voor mijn ogen. Vogels die ik nooit eerder heb gezien maken geluiden die ik nooit eerder heb gehoord. De dode takken van zilverkleurige bomen steken als skeletachtige vingers omhoog uit de kruimelige rode aarde. Gigantische rotsen, die in miljarden jaren zijn verweerd tot zachte pastelkleurige bobbel, lijken op bemoste ruimteschepen. Ik stel me voor dat ik naar een melkwegstelsel ben getransporteerd voorbij de tijd, waar voor mensen geen plaats meer is.

Behalve dat zich binnen in een donkere schuilplaats, onder een golvend rotsblok, handafdrukken bevinden.

Mulka's Cave is een van de vele oude plaatsen met rotskunst waarmee Australië bezaaid is, maar uniek in deze specifieke regio omdat hij zo vol met beelden is. Ik moet hurken om naar binnen te komen, en mijn weg zien te vinden in de duisternis. Eén hand is alles wat ik in het begin zie, afgedrukt binnen een nevel van rode oker, op het graniet beschenen door een diffuse lichtstraal. Mijn ogen passen zich aan, en meer handen verschijnen. Handen van kinderen en volwassenen, handen boven op handen, handen over de hele lengte van het plafond, honderden handen in rood, geel, oranje en wit. Steeds duidelijker wordend

in het half-licht is het net alsof ze door de muren heen komen, klaar voor een high-five. Er zijn ook parallelle lijnen te zien, misschien wel de vage contouren van een dingo.

De tekeningen zijn moeilijk te dateren. Sommige kunnen duizenden jaren oud zijn, andere van zeer recente herkomst. Wat wel bekend is, is dat de creatie van rotskunst op dit continent teruggaat naar wat in culturele termen aanvoelt als het begin van de tijd. Na opgravingen in 2017 bij de rotsschuilplaats Madjedbebe in Arnhem Land in Noord-Australië, deden er conservatieve schattingen de ronde dat de moderne mens hier al zo'n 60.000 jaar aanwezig is – veel langer dan leden van onze soort in Europa hebben geleefd, en lang genoeg voor de mensen hier om getuige te zijn geweest van een ijstijd, evenals van het uitsterven van de reusachtige zoogdieren. En zij hebben misschien al van het begin af aan kunst gemaakt. Op de Madjedbebe-site, aldus een archeoloog die daar werkte, vonden onderzoekers 'krijtjes' van oker die helemaal waren afgesleten. Bij Lake Mungo in New South Wales, een site die 42.000 jaar oud is, zijn aanwijzingen gevonden voor ceremoniële begrafenissen, lichamen besprenkeld met okerpigment dat daar over honderden kilometers heen moet zijn vervoerd.

'Zoiets als een handafdruk heeft waarschijnlijk veel verschillende betekenissen in verschillende samenlevingen, en zelfs binnen één samenleving,' zegt Benjamin Smith, een in Engeland geboren rotskunstdeskundige, die is verbonden aan de universiteit van West-Australië. Het kan gaan om een plaatsaanduiding, eventueel om aan te geven dat hier iemand was. Maar het is niet altijd eenvoudig om de betekenis te achterhalen. Hoe meer deskundigen zoals hij hebben geprobeerd om oude kunst te duiden, waar ook ter wereld, des te meer ze hebben ingezien dat ze alleen maar aan de oppervlakte kunnen krabben van denksystemen die zo diepgaand zijn dat westerse filosofische tradities ze niet kunnen bevatten. In Australië is een steen niet zomaar een steen. De relaties die inheemse gemeenschappen met het land hebben, zelfs met levenloze natuurlijke objecten, is

vrijwel grenzeloos – alles en iedereen is met elkaar verweven.

Wat op mij overkomt als een buitenaardse wildernis is helemaal niet wild. Het is een omgeving die meer bewoond is dan ik me kan voorstellen. Ontelbare generaties hebben de kennis over voedselbronnen en navigatie geabsorbeerd en daarop voortgebouwd. Zij hebben duizenden jaren lang duurzaam vormgegeven aan het landschap, er een spirituele relatie mee opgebouwd, met zijn unieke flora en fauna. Ik kom er langzaam achter dat het individu in het denken van de Australische aboriginals lijkt te versmelten met de wereld om hem of haar heen. Tijd, ruimte en objecten nemen andere dimensies aan. En niemand, behalve degenen die in deze cultuur en op deze plek zijn opgegroeid en ondergedompeld, kan dit heel goed begrijpen. Ik weet dat ik de rest van mijn leven kan proberen om dit te doorgronden, zonder verder te komen dan waar ik nu ben, eenzaam in deze grot staand.

Wij kunnen niet in geesten leven die de onze niet zijn.

Ik was een tiener toen ik ontdekte dat mijn moeder misschien niet echt haar eigen geboortedatum kende. We waren haar verjaardag op dezelfde dag in oktober aan het vieren waarop we dat altijd deden, toen zij ons terloops vertelde dat haar zussen dachten dat ze eigenlijk in de zomer geboren was. Het vastpinnen van data was nog niet gebruikelijk toen zij in India opgroeide. Het verbaasde mij dat het haar niet kon schelen, en mijn verbazing maakte haar aan het lachen. Wat er voor haar wél toe deed was haar ingewikkelde web van familierelaties, haar plaats in de samenleving, en haar lot zoals dat in de sterren geschreven stond. En zo begon ik te begrijpen dat de dingen waar wij waarde aan hechten alleen de dingen zijn die wij kennen. Ik vergelijk bijvoorbeeld iedere stad die ik bezoek met Londen, de stad waar ik geboren ben. Dat is het centrum van mijn universum.

Voor archeologen die het verleden interpreteren, is het ontcijferen van andere culturen dan die van henzelf de uitdaging. ‘Archeologen hebben lang geworsteld met de vraag wat het is, wat die unieke eigenschap is die ons bijzonder maakt,’ zegt Smith,

die naast zijn werk in Australië zestien jaar heeft doorgebracht op locaties in Zuid-Afrika. Het is een baan die hem naar de wieg van de mensheid heeft gevoerd, vorsend door de overblijfselen van het begin van onze soort. En dat is een lastige aangelegenheid. Het is verrassend moeilijk om het exacte moment te bepalen waarop *Homo sapiens* opdook. Er zijn fossielen van mensen met onze gelaatstreken gevonden van 300.000 tot 100.000 jaar geleden. Aanwijzingen voor kunst, of op zijn minst voor het gebruik van oker, zijn in Afrika op betrouwbare wijze beschikbaar voor een periode die veel verder teruggaat dan 100.000 jaar, het moment waarop sommige van onze voorouders zich uit het continent begonnen te wagen en langzaam andere delen van de wereld gingen bevolken, waaronder Australië. ‘Dat is een van de dingen die ons als soort onderscheidt, het vermogen om complexe kunst te maken,’ zegt hij.

Maar zelfs als onze voorouders 100.000 geleden al kunst maakten, was de wereld destijds nog niet zoals de wereld nu. Meer dan veertigduizend jaar geleden waren er niet alleen maar moderne mensen, *Homo sapiens*, die over de planeet rondzwierden, maar ook archaische mensen, met inbegrip van de Neanderthalers (ook wel holbewoners genoemd, omdat hun botten in grotten zijn gevonden), die in Europa en delen van West- en Centraal-Azië leefden. En er waren de Denisovamensen, zo weten we nu, wier overblijfselen zijn gevonden in kalksteengrotten in Siberië. Hun territorium strekte zich mogelijk uit tot Zuid-oost-Azië en Papoea-Nieuw-Guinea. Er waren op verschillende momenten in het verleden ook vele andere mensensoorten, waarvan de meeste nog niet zijn geïdentificeerd of een naam hebben gekregen.

In het diepe verleden deelden we allemaal de planeet, en leefden we op bepaalde momenten en op specifieke plaatsen zelfs naast elkaar. Volgens sommige wetenschappers ligt dit kosmopolitische moment in onze oude geschiedenis ten grondslag aan wat het betekent om modern te zijn. Als we ons deze andere mensen inbeelden, is dat vaak als met knotsen zwaaiende ploer-

ten. Wij moeten kwaliteiten hebben gehad die zij niet hadden, iets wat ons een voorsprong gaf, het vermogen om te overleven en te gedijen terwijl zij uitstierven. De term ‘Neanderthaler’ is lange tijd misbruikt. Woordenboeken definiëren de Neanderthaler als een uitgestorven mensensoort die leefde in het Europa van de ijstijd, en als een onbehouwen, lompe mens met een lage intelligentie. Neanderthalers en *Homo erectus* maakten stenen gereedschappen zoals onze eigen soort, *Homo sapiens*, legt Smith uit, maar voor zover uit het bewijsmateriaal valt op te maken, denkt hij dat niemand hetzelfde vermogen had om symbolisch te denken, te praten in de verleden en de toekomstige tijd, en kunst te produceren zoals de onze. Dit zijn de dingen die ons modern maakten, die ons onderscheidden.

Wat ‘ons’ van ‘hen’ scheidde raakt de kern van wie wij zijn. Maar dit is niet alleen een vraag voor het verleden. Vandaag de dag lijkt het mens zijn misschien zo voor de hand liggend, dat het moeilijk te geloven is dat dit nog niet zo lang geleden niet het geval was. Toen archeologen eind negentiende, begin twintigste eeuw fossielen vonden van andere nu uitgestorven mensensoorten, rezen er twijfels over de vraag in hoeverre alle *Homo sapiens* die vandaag de dag leven echt ‘hetzelfde’ zijn. Zelfs in de jaren zestig van de vorige eeuw was het voor een wetenschapper nog niet controversieel om te denken dat moderne mensen onafhankelijk van elkaar in verschillende delen van de wereld konden zijn geëvolueerd uit afzonderlijke voorouders. Sommigen kampen zelfs nog steeds met onzekerheid over deze vraag. Het wetenschappelijke debat over wat een moderne mens tot een *moderne* mens maakt, is nog net zo netelig als het altijd al is geweest.

Vanuit ons gezichtspunt in de eenentwintigste eeuw klinkt dit wellicht absurd. De mainstream-visie is dat we een gemeenschappelijke oorsprong hebben, zoals beschreven in de ‘Out of Africa’-hypothese. Wetenschappelijke gegevens hebben de laatste decennia bevestigd dat *Homo sapiens* is geëvolueerd uit een populatie in Afrika, voordat sommige van deze mensen zo’n 100.000 jaar geleden naar de rest van de wereld begonnen te mi-

greren en zich in bescheiden mate gingen aanpassen aan specifieke ecologische omstandigheden. Ook binnen Afrika was er sprake van aanpassing en verandering, afhankelijk van waar de mensen leefden. Maar over het algemeen waren (en zijn) de moderne mensen toen (en nu nog) één soort, *Homo sapiens*. Wij zijn bijzonder en wij horen bij elkaar. Dat is niets meer of minder dan een wetenschappelijke geloofsleer.

Maar dit is geen visie die binnen de academische wereld algemeen wordt gedeeld. In bepaalde landen is het niet eens de overheersende overtuiging. Er zijn wetenschappers die geloven dat de moderne mens niet relatief recent uit Afrika is gemigreerd, maar dat populaties zich op ieder continent afzonderlijk tot de moderniteit hebben ontwikkeld, uit voorouders die daar al miljoenen jaren leefden. Met andere woorden: verschillende groepen mensen werden op verschillende momenten en op verschillende plaatsen 'mens' in de zin zoals we die nu begrijpen. Een paar wetenschappers vragen zich zelfs af of, als verschillende populaties afzonderlijk tot moderne mensen zijn geëvolueerd, dit misschien een verklaring zou kunnen zijn voor wat we vandaag de dag als raciale verschillen zien. En als dat zo is, zijn de verschillen tussen de 'rassen' misschien wel groter dan we ons realiseren.

In een vroeg Europees verslag over inheemse Australiërs noemde de zeventiende-eeuwse Britse piraat en ontdekkingsreiziger William Dampier hen 'de ellendigste mensen ter wereld'.

Dampier en de Britse kolonisten die hem gevolgd waren naar het continent schilderden hun nieuwe burens af als wilden die in culturele stilstand gevangen waren sinds hun migratie of verschijning aldaar, hoe lang geleden dat ook was. De culturele onderzoekers Kay Anderson, verbonden aan de Western Sydney University, en Colin Perrin, een onafhankelijke wetenschapper, beschrijven de aanvankelijke reactie van de Europeanen in Aus-

Bestaat er een verband tussen ras en IQ? Welk ras is het beste? Deze vragen zijn allerminst gedateerd. De rassen-theorie beleeft een zorgwekkende comeback, in wetenschap en in politiek. Angela Saini onderzoekt in *Superieur* pseudowetenschappelijke beweringen en theorieën over ras, en toont aan waarom ze onhoudbaar zijn.

Superieur is een broodnodig onderzoek naar de verraderlijke geschiedenis en consequenties van de rassen-theorie. Dit boek geeft onweerlegbare argumenten om die theorie en racisme te bestrijden.

'Een grondig gedocumenteerde reis van de Verlichting via het negentiende-eeuwse imperialisme en de twintigste-eeuwse eugenetica naar de geniepige revival van de rassen-theorie in de eenentwintigste eeuw.'

– *The Financial Times*

Angela Saini (1980) is wetenschapsjournalist voor BBC Radio. Haar werk is onder andere gepubliceerd in *New Scientist* en *The Economist*. Eerder verscheen bij Uitgeverij Ten Have *Ondergeschikt: Hoe kennis over vrouwen ons misleidt en wat we daaraan kunnen doen*.

NUR 730

9 789025 907174

th ten have